

AUTIZM KASALLIGI

*Ikromova Dilshoda**NamDPI maxsus pedagogika yo'nalishi talabasi***Annotatsiya**

Autizm sindromi butun dunyoda ken tarqalib borayotgan kasalliklardan biri bolib ushbu maqolada bu kasalikning kelib chiqishiga doir sabablar, bu kasalikni o'rgangan olimlar va ularning ishlari hamda autizm sindromiga chalingan bolalar psixologiyasi xaqidagi ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: bolalar autizmi, avtoagressiya, Leo Kanner, Xans Asperger, psixalogik tashxis, neyrobiologiya, exolaliya, intellektual rivojlanish.

Biz har birimiz atrofimizdagi bolalar orasida xati xarakati boshqalardan ajralib tutadigan, o'zini boshqalardan olib qochadigan, atrofidagi hodisalarga reaksiya bildirmaydigan, hato o'z ismiga befarq bolgan bolalarni uchratishimiz mumkin. Bunday bolalarni ko'pincha "autik" bolalar deb ham ataymiz.

Autizm-grekcha «Autos» yani «o'zi» degan manoni anglatadi. Reallikdan uzoqlashish, tashqi dunyodan ajralish va tashqi olam bilan komunikativ funksialarning buzilishi kabilarni o'z ichiga oluvchi sindrom hissoylanadi.

Autizm-bu muloqot, ijtimoiy o'zaro ta'sir va takroriy xatti-harakatlar va cheklangan qiziqishlar bilan tavsiflangan neyrobiologik kasallikdir. Autizm belgilari ikki yoshdan oldin paydo bo'la boshlaydi. Autizmning birinchi alomatlaridan biri ko'z bilan aloqa qilishdan qochish bo'lganligi sababli, bola boshqa bolalar bilan ham, otanasi bilan ham har qanday ko'z bilan aloqa qilishdan qochadi. Lekin ko'pchilik buni noto'g'ri tushinib bolaning uyatchanligidan deya baholashadi.

Autizmga chalingan bazi bolalarda avtoagressiya (o'z-o'zini shikastlash) alomatleri paydo bo'ladi, bu yerda uzoq vaqt o'tishi bilan ular keskin yomonlasha boshlaydi, chunki bola ulg'aygan sari o'sadi va shikastlanish oqibatleri kattalashib boradi

Sog'lom rivojlanayotgan bolaning 7 yoshgacha asosiy faoliyati o'yin hissoylanadi. 3 yoshli bola o'yinchoqlarni xajmiga qarab ajrata oladi. Bolalar bilan turi o'yinlarni o'ynaydi, o'zi tengdoshleri bilan muloqotga kirishishga xarakat qiladi, kopgina yangi o'yinchoqlarga qiziqish paydo bo'ladi. Autizm sindromiga chalingan bolalarda esa aksincha. Ular og'ir noqulayliklarni boshidan kechiradi. Agar kimdir ularga faol ravishda qo'l uzatsa, yugurib yashirinishi mumkin. Ular tengdoshleri bilan qanday o'ynashni do'stlashishni ham bilmaydi va ularda do'stlar bo'lmaydi, ular yolg'izlikni afzal ko'radi.

Ushbu kasallikka qancha erta tashxis qo'yilishi bemorlarga jamoa orasida o'z

o'rnini topishga yordam beradi. Millat, elat, madaniyat, din va ijtimoiy tabaqa tanlamaydigan bu sindrom ayollarga nisbatan erkaklarda ko'p uchraydi.

Autizmning asosiy belgilari bir yoshdan to uch yoshgacha davirda to'liq namoyon bo'ladi. Ota-onalar quydagi belgilarga e'tibor berishlari kerak.

1. Bolaning ota-ona bilan bo'lishni yoqtirmasligi (qo'lga olishi, quchoqlashish va h. k)

2. Uch yoshda ham bola nutqining rivojlanmaganligi;

3. Biron bir kishi bilan bo'lishdan ko'ra bir o'zi bo'lishni yoqtirishi (ular buyumlarni doim bir xil tartibda qo'yib chiqadilar);

4. Tevarak-atrof bilan aloqada bo'lishni istamasligi, qiziqmasligi. Odatda bola nutqi xali rivojlanmagan bo'lsa ham u o'z istak xohishlarini imo-ishora harakat bilan bildiradilar. Autizm bolalarda bular kuzatilmaydi;

5. Bola ko'zingizga qaramaydi;

6. Bolani harakatlari imo-ishoralari hech narsani bildirmaydi asabiylashganini ko'rsatadi;

7. Bola bir to'nda, ifodasiz, xuddi bir yod olgan matni ifodalayotgandek gapiradi. Bola o'zi yaxshi gapira olmasa ham, uning aks-sado nutqi, ya'ni exolaliya-kimnidir ketidan qaytarish qobilyati yaxshi bo'ladi;

8. Odatdan tashqari idrok etish reaksiyalari masalan ovozdan qattiq qo'rqib tushish, malum hiddan tushkunlikka tushishi va h.k.

Autizmi ko'pchilik odamlar shizofreniya, aqli zaiflik va bolalar psixozisi bilan adashtirishadi. Autizm sindromi bo'lgan bolalarda taktil yok sensor sezgilarining oshganligi qayd etiladi. SHu bois ular odamlarning shovqinini, baland tovushlarni ko'tara olishmaydi. Autizmi bo'lgan bolalarning abilitatsiyasi hamda integratsiyasi bir qancha chora- tadbirlar majmuasidan iborat bo'lib, bunda ko'proq ijtimoiy hamkorlik o'rnatilishi, ya'ni tibbiyot xodimlari, psixolog, defektologlar o'zaro hamkorlikda faoliyat olib borganlaridagina muayyan natijaga erishish mumkin.

Baltimordagi Jans Xapkins universiteti tibbiyot fakultetining bolalar psixatri Leo Kanner 1943-yilda muxim maqola yozgan bo'lib (Neo Neuro Tribes) bu maqolda u kilinikasidagi 11 nafar bolani tavsiflagan, asosan obyektlarga e'tibor qaratgan, bir xillikka muxtoj yoki o'zgarishlarga qarshilik ko'rsatadigan bolalar xarakterini o'rgangan. Ushbu bolalardagi psixologik xodisaga nom berish uchun Kanner «Bolalar autizmi» atamasini fanga kiritdi. Kanner buzulishning asosiy muammosi bolalarning (tug'ilishdan boshlab) odamlar va narsalar bilan oddiy munosabatda bo'la olmasligi haqida yozgan. Kannerning tadqiqotidagi bolalar bolalar ajoyib xotiraga ega edilar va osongina she'rlar va qo'shiqlar matnlarini o'qishni o'rganishlari yoki ismlarining uzun ro'yxatini yoki tasodifiy faktlarni o'rganishlari mumkin edi.

Shundan so'ng bir yil o'tgach Avstriyaning Vena universiteti pediatri Xans Asperger o'z kilinikasida bir xil xususiyatga ega bo'lgan bir gurux bolalarni

tavsiflovchi maqola yozdi. Deyarli 40 yil davomida ingliz tiliga saqlangan autizm sindromini organayotgan jamoa bu haqida xech narsa bilmas edi. Keyin 1981-yilda Buyuk Britaniyaning Londondagi psixiatriya institutida bolalar psixiatori Lorna Ving dunyo etborini jalb qiladigan maqolani nashr qilidi.

Kasallikka doir «autizm» terminini fanga 1912-yilda E.Bleyler kiritgan. Uning fikricha xasta odam o'z olamida yashaydi, fikrlashi boshqalarga o'xshamaydi, uning xati -xarakatlari real voqelik bilan bog'liq emas degan fikrlarni aytib o'tgan. Bu kasalikka bugugi kunda ham davo topilgani yo'q, kelib chiqish sabablari ham anoq emas.

Bugungi kunda olimlar autizm sindromiga chalingan shaxslarni 4 guruxga bo'lib o'rganishmoqda. Bular quydagilarni o'z ichiga oladi.

1-guruh: Ilk yoshdagi bolalar autizmi (2 yoshgacha bo'lgan bolalar)

Ilk yoshdagi bolalar autizmida bolalar rivojlanishi to'rt xil turga bo'linadi. Ba'zi bolalar atrofidagi voqealarga butunlay etiborsiz bo'ladi. Doimiy hayot tarzidan chetga chiqqanda qo'rquvni agressiyani kuzatish mumkin bo'ladi. Ular doim bir xil qaytariluvchi harakatlarni bajarishadi. Ular yillar davomida faqatgina bir mavzuda suxbatlashishlari, bir xil syujetli rasim chizishlari mumkin. So'nggi guruhga kiruvchi bolalar muloqotga kirishishi mumkin. Lekin bu muloqotga kirish jarayoni qiyin amalga oshadi.

2-guruh: Bolalar autizmi (2-11 yoshdagi bolalar).

Bolalar autizmida ham ilk yoshdagi bolalar autizmida uchraydigan belgilar kuzatiladi. Ular bir so'z yoki musiqani doimiy ravishda takrorlab yurishadi, ko'nikma va malakalarni egallashga juda qiynalishadi.

3-guruh: O'smirlar autizmi (11-18 yoshdagi bolalar) .

Bu yoshdagi bolalar eng oddiy muloqot ko'nikmalariga ega bo'lishadi. Lekin ko'proq yolg'iz qolishni xohlashadi. Ko'p hollarda ular ruhiy tushkunlik holatida bo'ladilar.

4-guruh: Kattalar autizmi

Kattalar autizmida shaxsda ruxiyatning jiddiy buzilishi kuzatiladi. U butunlay o'z olamida yuradi, tashqi olamdagi voqea va hodisalarga o'ta be'etibor bo'ladi.

Tarixiy shaxslar orasida ham autizm kasalligiga chalinganlar haqidagi dalillar ularning tarjimai hollari bitilgan ma'lumotlarda bo'lishi mumkin. Dublindagi Trinity College professori Maykl Fitsjeral'd bir qator tarixiy shaxslarda o'sha davrlarda aniqlanmagan autik spektrning buzilishi holatlari mavjudligini aytadi. Ular orasida Suqrot, Darvin, Nyuton, Lyuis Kerrol, Uilyam Batler Yeyts hamda Nikolo Teslani ko'rish mumkin.

Eynshteyn "Nobell" mukofoti laureati bo'lganidan xabaringiz bor. U 5 yoshgacha odamlar bilan gaplasha olmagan. 7 yoshgacha esa ba'zi so'zlarni qayta-qayta takrorlayvergan. Bu esa autizmning belgisidir.

Garchi bolalarda autizm bilan bog'liq kasallik tufayli jamodan uzoqlashish, yolg'izlikka intilish kuchayib ketsada, jamiyat tomonidan bu hodisaga panja orasidan qarash yararmaydi. Imkon boricha ushbu kasallikni sabaablarini pedagogik va psixologik nuqtai nazardan korrektsiyalash va tashxislashga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.U.Xamidova. Maxsus pedagogika. Toshkent 2018
2. Z.T.Nishonov, G.K.Alimova, A.G'.Turg'unboyeva, M.X.Asranboevva . Bolalar psixologiyasi. Toshkent . 2017
3. Autizm-Vikipediya. <https://sq.m.wikipediya.org>
4. Bolalarda autizm diagnostikasi va ijtimoiylashuvdagi muammolar. <https://ppmedu.jdpu.uz>
5. Leo Kanner, 1894-1981-the Autizm Historiy Project-110Blogs. <https://edublogs.org>. Uoregon.
6. Autizm sindromiga chalingan bolalar rivojlanishidagi nuqsonlarni oldini olish va korrektsiyalash. <https://presedu>.
7. Autizm sindromli bolalarda kognitiv jarayonlar buzilishlarning psixologik omillari. Avezova Durdona . <https://ijtimoiy.uz>